

דתישכונע

פרשת ויצא, תש"פ, מספר 1346

אושר, שמחה ושמחה לאיד

שמואל בלאו

שחותרת לאושר, מגיעה מארה"ב. כבר בחוקה האמריקאית אנו מוצאים את הזכות הבסיסית של כל אדם לאושר – The pursuit of happiness. העיסוק באושר הוליד ספרי הדרכה כיצד להיות מאושרים, ולאחרונה אף מדידות של אושר והשוואת רמת האושר בין עמים ומדינות.

נחזור לפרשה. האם הטרמינולוגיה של המילים "שמחה" ו"אושר" במקרא, דומה לזו שאנו מכירים היום? הרב יונתן זקס דן בהבדלים שבין "שמחה" ו"אושר" (בספר דברים, שם מופיעים רוב ביטויי השמחה, כמו: "וְשִׂמְחֶתָּ בְּחֶגְדְּךָ" טז:יד), ומציע פרשנות שונה מעט. לדבריו, השמחה היא רגש חברתי, והיא אינה עניינו של היחיד. שמחה מתקיימת ביחד עם מישהו או כלפי מישהו ("וְשִׂמְחֶתָּ אֶת אֶשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לְקַח" [דב' כד:ה], או "וְשִׂמְחֶתָּ לְפָנָי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲתָה וּבְנֶךָ וּבִתְּךָ" [דב' טז:יא]). לעומת זאת, האושר הוא גישה לחיים, הוא מצב תודעתי וקיומי של הפרט.² הסברו של הרב זקס אינו תואם את הפשט של פרשתנו. ניתן להבין מפשטו של מקרא, שלא מאושרת בלידת אשר, משום שבנות אשרו: "בְּאֲשֶׁרֵי כִּי אֲשֶׁרוּנִי בְּנוֹת" (בר' ל:יג). כלומר, האושר שלה אינו פנימי אלא מקורו באישור מבחוץ. אם בשמחה ובאושר עסקינן, מה יותר משמח מהולדת ילדים? ואכן התורה מספרת על הרגשות שאלו להולדת בני יעקב, אך לא היו בהם רק אושר ושמחה; יש גם שמחה לאיד ולא מעט קנאה. זו ההזדמנות לבחון את ההסברים הניתנים בפרשתנו למתן השמות של בני יעקב.

ב. שמחה ורגשות אחרים בלידת בני יעקב

בבחירת השמות לילדי יעקב יש פן משמח, והוא שהאימהות הן שנתנו את השמות לילדים. ודבר חשוב נוסף, משמח גם הוא, הן לא נתנו שמות על שם הסבא של התינוק (שאלמלא כן, רוב גיבורי התנ"ך היו נקראים – אברהם, יצחק ויעקב..). הפן

המילים "אושר" ו"שמחה" מופיעות בספר בראשית רק פעם אחת, ושתיהן בפרשתנו: שמחה - לבן נוזף בחתנו יעקב על ניסיון ההסתלקות שלו עם נשיו וילדיו: "לָמָּה נִחַבַּאתָ לְבָרְכִי... וְאֶשְׁלַחְךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂרִים בְּתַף וּבְכָנוּר" (בר' לא:כז). אושר – לאה בוחרת שם לבנה השני של זלפה שפחתה: "בְּאֲשֶׁרֵי כִּי אֲשֶׁרוּנִי בְּנוֹת וְתִקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֲשֶׁר" (בר' ל:יג). יש מכנה משותף לשני המקרים; ה"שמחה" שלבן מספר עליה אינה באמת שמחה, וה"אושר" שלאה מצהירה עליו, הוא כנראה לא בדיוק אושר. להלן נדון בשני הנושאים: א. מה בין שמחה לאושר. ב. האם הייתה שמחה בלידות של בני יעקב, ואיזו?

א. שמחה ואושר

מה בין שמחה לאושר במקרא? כיום מקובל לומר אינטואיטיבית, ששמחה היא רגעית, מקומית, חולפת, ואושר הוא פנימי, תודעתי ועמוק יותר. ולכן כשאנו מוזמנים לחתונה, יש לנו "שמחה" ואנחנו משמחים חתן וכלה. אנחנו לא מתיימרים להופכם למאושרים. לכן גם נאמר: "משנכנס אדר מרבין בשמחה", ולא מרבין באושר. הסופר האמריקאי ג. ד. סלינג'ר חידד ואמר, ש"אושר הוא מוצק ושמחה היא נוזל" (ואולי נכון יותר לומר, שאושר הוא נוזל ושמחה היא גז..).

המילה "שמחה" מופיעה לא מעט במקרא לעומת המילה "אושר" שמופיעה פעמיים בלבד. אולי משום שבעבר, כאשר עסקו בני האדם בהישרדות, הם הסתפקו באפיזודות של שמחה, והמודעות לאושר הייתה פחות בנמצא (האם זו הסיבה שפעם נתנו לילדים את השם: שמחה, והיום: אושר?). הפסיכולוגיה הקלאסית, הדינמית, שנוצרה באירופה על ידי מיודענו זיגמונד פרויד, עסקה בעיקר בהתפתחות המכאובים, המשברים והסבל הנפשי של האדם, ואיך ניתן להקל עליהם. תאוריה פסימית וטרמיניסטית למדי. בשנים האחרונות התפתחו תאוריות של "פסיכולוגיה חיובית". הפסיכולוגיה החיובית מנסה לשים בצד את עברנו ואת בעיותינו, ולהתמקד בעתיד, בניסיון להשיג משמעות ואושר בחיינו.¹ אין זה מפתיע שהפסיכולוגיה החיובית,

1. כבר באמצע המאה העשרים עסקו פסיכולוגים אמריקאים, כמו אברהם מאסלו (בתאוריית הצרכים המפורסמת שלו) וקרל רוג'רס במושגים של פסיכולוגיה חיובית. עם זאת רק לפני כעשרים שנה הוטבע המושג על ידי הפסיכולוג מרטין זליגמן, כאשר שימש כנשיא האגודה האמריקאית לפסיכולוגיה.

2. יונתן זקס, שיג ושיח, ירושלים 2017, חלק ב' עמ' 343.

* שמואל בלאו הוא מנהל המרכז ליעוץ ללימודים ולפיתוח קריירה באוניברסיטת בר אילן.

בארבעת הבנים. ואולם, קריאת הפשט מעוררת אי נוחות, בשל הרגשות הקשים של תחרות וקנאה בין האחיות, כפי שעולה מן הטקסט. וכן תמיהה! איפה יעקב במאבק הקשה בין שתי נשותיו? האם לא יכול היה להרגיע, לפייס? המקרא בחר שלא להשמיע את דעתו של יעקב.⁶

ראינו שמחה, קנאה ושמחה לאיד. ויש גם אושר. כאשר יולדת זלפה בן שני (שישי ללאה), לאה אומרת: **בְּאֶשְׁרֵי כִּי אֲשָׁרוּנִי בְּנוֹת**.⁷ מה המשמעות של אושר במקרא? מלבד בפרשתנו מופיע השורש א'ש'ר עוד במקום אחד במקרא, בברכת משה לבני ישראל לפני מותו. לאחר הברכות שמשה מרעיף על כל שבט ושבט, במשפט האחרון שלו לפני מותו הוא אומר: **אֲשָׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כְמוֹךָ עִם נוֹשְׁעֵי בְה"ו** (דב' לג:כט). מפסוק זה ניתן להבין את המילה "אשריך" במובן דומה למשמעות של "אושר" היום. עם ישראל מאושר משום שה' מגן עליו. ואילו אצל לאה, בלידת בנה השני של זלפה היא אומרת: **בְּאֶשְׁרֵי כִּי אֲשָׁרוּנִי בְּנוֹת**. כלומר, היא קיבלה מעין אישור מהבנות להיות שמחה, ולכן היא מאושרת. האם זהו האושר שאליו אנו מתכוונים היום? לא ברור.

לסיכום, ראינו שהמקרא מרבה להשתמש במילה "שמחה" (בעיקר בספר דברים), וממעט במילה "אושר". כנראה משום שעל שמחה אפשר להורות ולצוות, שכן הוא רגש שניתן להפעילו באופן מודע, בעיקר בסביבת אנשים, בצוותא, במשפחה. אושר הוא עניין אחר. הוא מורכב יותר וחמקמק, והתורה נמנעת כמעט מלהזכירו.

עניין נוסף שעסקנו בו הוא המקור לשמות שבטי ישראל, כפי שבחרו אותם אימותינו לאה ורחל; אותם שמות שהפכו לשמות שבטי ישראל ולאחר מכן לנחלות בארץ ישראל. האם יש מסר בבחירת התורה לחשוף את הרגשות הקשים והמורכבים שבין לאה ורחל בבחירת שמות שבטי ישראל? האם התורה רוצה ללמד אותנו משהו? ואם כן, מה?

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

6. ובהקשר זה, טובה עצומה עשה רבינו גרשום לפני כאלף שנים, כשקבע את החרם על ריבוי נשים, כפי שמסביר הר"ן: "חרם זה לא לתקנת נשים לבד נעשה, אלא אף לתקנת האנשים כדי שלא יכניסו מריבה לתוך ביתן".

הפחות מלבב בבחירת השמות הוא בכך, שמרבית השמות של שבטי ישראל מקורם במתח שבין האחיות, שמלווה ברגשות לא חיוביים של קנאה, התחשבנות ושמחה לאיד. השמות ניתנים לבנים (אצל דינה אין הסבר למתן השם) על ידי לאה ורחל בלבד (יעקב, בלהה וזלפה אינם שותפים), וההסברים לבחירת שמות הבנים מעוררים אי נוחות. זה מתחיל כבר בשני הבנים הראשונים של לאה: ראובן – **כִּי רָאָה ה' בְּעֵינָי כִּי עָתָה יֵאָהֲבֵנִי אִישִׁי** (בר' כט:לב); שמעון – **כִּי שָׁמַע ה' כִּי שָׁנוּאָה אֲנֹכִי וַיִּתֵּן לִי גַם אֶת זֶה** (שם:לג). שני השמות מציגים באור לא חיובי את הרגשות של לאה, ומעלים סימני שאלה באשר ליחס שקיבלה מיעקב. האם זו רק רגישותה והרגשתה הסובייקטיבית, או שאכן שנואה הייתה? בכל מקרה, לידת שני הבנים הרגיעה אותה במעט, ונתנה לה ביטחון. רואים זאת בהולדת בנה השלישי, לוי; הטון הרגשי שלה התמתן: **עָתָה הִפְעַם יְלֹוּה אִישִׁי אֵלַי כִּי יִלְדְתִי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָּנִים** (שם:לד). בלידת יהודה לאה כבר רגועה ומפוייסת, והיא רק מודה לה' ללא התחשבנות כלשהי: **הִפְעַם אוֹדָה אֶת ה'** (שם:לה).³

ורחל? אחרי שאחותה יולדת ארבעה בנים היא אינה יכולה לשאת את המצב וזועקת ליעקב: **הֲבֵינָה לִי בָּנִים וְאִם אֵין מִתָּה אֲנֹכִי** (בר' ל:ב). לאחר תגובת יעקב, רחל מוסרת לו את בלהה אמתה, על מנת שזו תלד "על ברכיה". כמובן שאת השמות נותנת הגבירה, וגם בשמות אלה יש התחשבנות קשה עם האחיות. למשל שמו של נפתלי: **נִפְתָּלִי אֶל־לֵהִים נִפְתָּלְתִּי עִם אֲחֹתִי גַם יִלְדְתִּי** (בר' ל:ט); שם שכולו מאבק באחות.⁴ התחושה המתקבלת מהכתוב היא של מאבק יצרי בין האחיות. חיזוק לכך אנו מקבלים בהמשך, כאשר לאה אינה מסתפקת בארבעת ילדיה הטבעיים. היא מקנאת באחותה, שנולדו על ברכיה שני בני בלהה, והיא הולכת בעקבותיה ומוסרת אף היא את זלפה אמתה ליעקב.

צעד זה מעורר תמיהה; לאה ילדה ארבעה בנים ליעקב, האם יש הצדקה להמשך התחרות עם אחותה באמצעות השפחות? ובלשונו של הרמב"ן:

לא ידעתי מה המעשה הזה ללאה, ולמה נתנה שפחתה לבעלה והיא לא היתה עקרה שתבנה ממנה, ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן.⁵

הרמב"ן, כמו פרשנים נוספים, מסביר את צעדה של לאה בכך שנביאה הייתה, וידעה שעתידים לצאת מיעקב שנים עשר שבטים. ולכן לא הסתפקה

3. יש הרואים בתודה התמימה הזו של לאה בבחירת שמו של יהודה, את הזכות שקיבל יהודה להיות בכיר האחים והבן שממנו יצמח השלד של עם ישראל בעתיד.

4. אמנם ישנם פרשנים שמנסים לפרש אחרת, כמו אונקלוס שמתרגם: "נפתולי" – באתחננותי. כלומר, הוא מפרש אותה מלשון תפילה. עם זאת, רוב המפרשים רואים את המילה בהקשר של האבקות והתפתלות.

5. בפרושו לפרק ל:ט.